

## УТИЦАЈ МЕДИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА О ТЕРОРИЗМУ НА ЈАВНОСТ И ДОНОСИОЦЕ ПОЛИТИЧКИХ ОДЛУКА

Ксенија Ђурић-Атанасиевски

Министарство одбране Републике Србије,  
Војна академија – Катедра менаџмента

Медији масовног комуницирања могу својом свеprisутношћу и улогом у савременим друштвима да имају значајан утицај на јавност и власт и да дају свој допринос у супротстављању тероризму и терористичким актима. У раду су представљени специфични односи медија и тероризма и карактеристике медијског извештавања о том проблему. Извештавање о тероризму је специфично, јер је циљ терориста да посредним облицима комуникације, посредством медија, пренесу поруке и остваре утицај на јавност и доносиоце политичких одлука.

Разматра се, такође, начин на који медијско праћење терористичких аката може да буде ефикасна комуникациона платформа која условљава облик и садржај одговора на деловање терориста, као и теза да квалитет и квантитет медијског извештавања о тероризму има утицај на формирање ставова јавности.

Кључне речи: *тероризам, медији, медијско извештавање.*

### Увод

Тероризам може да се сагледа и као облик политичке комуникације или облик друштвеног протеста у коме терориста покушава, посредством комбиноване употребе или претње насиљем, да задобије пажњу јавности да би промовисао неке циљеве.<sup>1</sup>

Уколико иницијални акт насиља може да одржи пажњу публике, терориста успева да пренесе одређену поруку, као што су политички манифест или захтев. Директне жртве индивидуалног терористичког акта, које Шмид и Јонгман<sup>2</sup> називају „ствараоцима порука“ (*message generators*), само су

<sup>1</sup> *Contemporary Research on Terrorism*, ed. Wilkinson P., Stewart M., (1987), стр. 419–421.

<sup>2</sup> Шмид и Јонгман овај израз користе у дефиницији тероризма (Schmid, Jongman et al.: *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*, Amsterdam: North Holland, Transaction Books, 1988). Према њиховом мишљењу, комуникациони процеси, за-

„средства“ којима терористи желе да задобију пажњу оних којима хоће да се обрете. У модерно доба терористи повећају комуникациону вредност својих аката посредством медија масовног комуницирања.<sup>3</sup> Они шаљу јавности допунске пропагандне поруке, које служе као „резонатори застрашујућих ефеката насиља“.<sup>4</sup>

Терористички напади су акти који имају за циљ стварање терора, страха и хаоса у јавности. Ширење застрашивања и осећања хаоса у великој мери зависи од слика и порука које се преносе посредством извештаја медија о терористичким актима и претњама. Медији ће пренети вест о терористичком акту због информативне вредности оваквог догађаја као релативно ретког, сензационалног и драматичног. Тероризам је вест, а новинарима је битна читаност и гледаност њихових медија.<sup>5</sup> Ова чињеница створила је парадигму о међузависности тероризма и медија, а настао је и појам о посебном виду ширег насиља – тероризму медијског страха.

Бројна истраживања у земљама које се најинтензивније изложене терористичком насиљу усмерена су на питање одређивања међузависности тероризма и медија. Јасно се издвајају два гледишта – једно, старије, по којем медијско извештавање доприноси тероризму и друго, којим се наглашава да не постоји узрочна веза између квантитета извештавања и јачања тероризма. Анализа светских искустава показује да је дуго преовладала оцена да су медији и тероризам у „симбиотској вези“, чиме се сугерисало да ова врста политичког насиља расте због медијског извештавања. Чињеница је, међутим, да ниједна студија која је заснована на прихваћеној методологији друштвених наука није утврдила узрочно-последични однос између медијског извештавања и ширења тероризма. У западним либералним друштвима, која су од седамдесетих година прошлог века најчешће мете тероризма, слободни медији не представљају терористичке вредности, већ основне вредности демократског друштва. Напротив, истраживања су показала да извештавање не доводи до постизања политичког циља терориста и повољнијег става јавности ни према њима, ни према њиховој борби. Ставови и реакције јавности, које терористи желе да обликују насилним акцијама, показали су се мање предвидивим и подложним утицају него што терористи очекују.

---

сновани на претњи или насиљу, између терористе (или организације), жртава и главних мета, користе се да би се манипулисало главном метом (публиком).

<sup>3</sup> Паралелно са овим ефектима, терористи шаљу поруке и својим истомишљеницима, симпатизерима и утичу на регрутовање нових чланова.

<sup>4</sup> Исаковић, З. (2003), стр. 3.

<sup>5</sup> Мада је медијима најважније да први донесу вест или да пруже што више информација и остваре профит, за извештавање о тероризму могу да буду значајни и неки други фактори, као што је друштвена одговорност медија или лични интереси и укљученост новинара у одређена збивања.

Савремени тероризам, који носи атрибут међународног и углавном верски фондираног, нема циљеве усмерене на добијање политичке власти у одређеној земљи, већ шире, на остваривање идеолошко-религијских циљева.<sup>6</sup> Он такође нема на располагању националне комуникационе структуре, али је веома присутан у светским медијима. Глобални конвенционални медији, као и појава нових медија попут интернета и сателитске телевизије, омогућили су терористима велики публицитет. Свеprisутност медија на глобалном нивоу зато често увећава ефекте терористичких напада изван њихових реалних оквира. Појава „медијског тероризма“ навела је истраживаче и да редефинишу значај модерног тероризма и у оквирима комуникационих теорија.

## Медијско извештавање о тероризму

Тероризам, било да је унутрашњи или међународни, представља друштвени проблем који захтева посебан приступ и модел извештавања у односу на друге друштвене, социјалне или економске проблеме.

Медијско извештавање о тероризму условљено је, с једне стране, **општим факторима који утичу на извештавање и његов садржај у једном друштву – карактеристикама друштвеног система и информационо-комуникационог подсистема**, али, још више, **карактеристикама тероризма као друштвеног проблема**.

Слободни и одговорни медији у демократским друштвима и са добро развијеним информационо-комуникационим системом третираће тероризам као облик политичког насиља које угрожава нацију и државу. Држава, као најзначајнији агенс информационо-комуникационог система, има посебна очекивања од медија у супротстављању тероризму. У случајевима терористичких напада владе траже разумевање, сарадњу, уздржавање и лојалност медија у напорима да ограниче угрожавање основних вредности друштва и да ухапсе и казне оне који су одговорни за терористички акт. У таквим друштвима алтернативни ставови, посебно радикални и екстремистички, тешко продиру у медије, а када се то догоди, они бивају маргинализовани и дискредитовани. Међутим, у време кризе изазване тероризмом овај процес репродукције и подржавања постојећег режима може да буде уздрман успешним продором алтернативних ставова у медије, и то до степена да се они изједначавају са званичним покушајима да се дискредитује

<sup>6</sup> Исламски тероризам, на пример, има и националне циљеве, као што је рушење секуларних режима у муслиманским земљама. Али то су само споредни циљеви у успостављању основног – стварање Уме и обнова исламског калифата.

влада. Онда извештавање о тероризму има друге циљеве. Медији могу да искористе терористичку ситуацију да укажу на:

- неспособност владе да гарантује безбедност својих грађана;
- неадекватну унутрашњу политику која је довела до стања конфликта у друштву и до терористичких аката;
- прекомерну употребу силе у реаговањима на тероризам;
- лошу политику према етничким мањинама, уколико је у питању унутрашњи тероризам;
- неадекватну спољну политику, ако је држава жртва међународног тероризма.

Тероризам је данас, у време када је глобализам постао преовлађујући процес у међународној заједници, задобио титулу главног непријатеља цивилизованих друштава.

Јасно је, међутим, да још увек не постоји осуда тероризма, без обзира на његове циљеве и мотиве, починиоце и жртве. Познати став – терориста једних, борац за слободу других – политички одређује и понашање владе поједине земље. Оне могу да спонзоришу терористе или да га (зло)употребе за сопствене интересе.

Светски медији, односно информационо-комуникациони системи држава које имају такав утицај да се са правом може тврдити да стварају светско мњење, имају значајну улогу у претварању тероризма у највећу претњу човечанству. Њихов утицај створио је могућност и за различите злоупотребе. То се испољава пре свега у коришћењу медија у функцији спољнополитичких интереса појединих (моћних) влада. Медији постају трансмисија путем које се тероризам користи као реална или потенцијална претња у остваривању глобалних спољнополитичких интереса.

Можда је ово најкарактеристичније за једину суперсилу. Анализирајући успехе герилско-партизанског ратовања у већем броју земаља, америчка политичка и војна мисао утврдила је да је њихов успех последица масовне подршке становништва. На основу тога изведена је процена да би таква подршка, мања или већа, могла да се обезбеди тероризмом и вештом манипулацијом становништва, одговарајућом психолошко-пропагандном делатношћу, комбинованом са застрашивањем и присилом, независно од тога на који начин и каквим идеолошким и политичким основама се таква делатност води.<sup>7</sup> Примена ове америчке стратегије довела је до тога да су поједини терористички покрети подржани као герилски покрети и борци за ослобођење, док су они који нису одговарали америчким националним интересима осуђивани као терористички.

<sup>7</sup> Вилић, Д., Тодоровић, Б. (1999), стр. 30.

Овакав прилаз може да се сретне не само у политичким, него и у националним правним дефиницијама. САД означавају неке групе као терористичке, док друге, ангажоване на истим активностима, описују као легитимне и револуционарне.

Светско мњење је за савремени глобални међународни тероризам веома важна публика. Међутим, светско мњење може да буде значајно и за поједине унутрашње терористичке групе, које у делу међународне заједнице добијају квалификацију бораца за слободу и делимичну подршку светских медија. Ово је био случај са Ослободилачком војском Косова, али и са другим покретима, као што су, на пример, чеченски терористи.

На извештавање о тероризму утичу не само карактеристике друштвеног и информационо-комуникационог система, већ и карактеристике тероризма:

**1. Тероризам је насиље.** Сви проблеми који се постављају пред медије када се извештава о насиљу – могући ефекат преносивости, сугестивно дејство на насилно понашање и други – јављају се и када се извештава о тероризму. Проблем усложњава све већа неселективност насиља, бројне жртве и његове велике последице за одређено друштво. Тероризам је, међутим, једино насиље коме је потребан публицитет. Терористичко насиље садржи инструментални квалитет – оно се предузима да би се постигло неко специфично и познато дејство, које је зацртано пре самог терористичког акта.

**2. Циљ тероризма је изазивање страха у јавности.** Медијски извештаји могу да појачавају страх у јавности и да увеличавају значај претњи. Шокантне слике последица терористичког акта и анализе које пренаглашавају сталну опасност од тероризма могу да доведу до повећања осећаја небезбедности и да утичу на реализацију других функција у једном друштву.<sup>8</sup>

**3. Тероризам је облик конфликта.** Медији имају посебан значај и улогу у конфликтној ситуацији у једном друштву, али и светском проблему тероризма. Својим деловањем медији могу да утичу на решавање одређеног конфликта или, пак, могу да га подстакну (посебно говором мржње).

**4. Тероризму је својствена манипулација медијима,** јер њихови акти носе информативну вредност и медији им дају публицитет. Он, пак, остварује циљ терориста – преноси политичке поруке. Једна од основних дилема медија у већини друштава је како да поштују слободу информисања, а да ипак не служе тероризму као облик комуникације који му је потребан.<sup>9</sup>

<sup>8</sup> После напада 11. септембра, америчко Министарство за унутрашњу безбедност је преко медија дневно обавештавало јавност о проценама терористичке претње. Процене су изражаване у одређеним бојама. Те свакодневне процене условиле су стварање осећања несигурности грађана и утицале су на њихове свакодневне активности.

<sup>9</sup> Габријел Вајман то формулише на следећи начин: „... док морамо боље да бранимо наша друштва од тероризма, не смемо у том процесу да еродирамо квалитете и вредности које стварају наша друштва вредна одбране“ (извор [www.transnationalterrorism.eu](http://www.transnationalterrorism.eu)).

5. **Терористи и терористичке организације такође се прилагођавају развоју медија и карактеристикама медијског простора.** Терористички акти изводе се на месту и у време које омогућава да догађај добије најоптималнији публицитет, а тероризам користи све савременије медије. Терористи имају, условно речено, три начина да продру у медије. Извођење терористичког акта даће им простор и време у медијима.<sup>10</sup> Други начин је директно слање својих порука медијима. Од уредника – „вратара“ – зависи да ли ће се порука емитовати или штампати, и у ком облику. Мада је могуће да поједине терористичке групе имају подршку појединих медија због идеолошке или националне блискости или терористи могу претњама да остваре објављивање својих порука, ипак је њихов приступ медијима ограничен и неконтинуиран. Данас, међутим, терористи успевају да остваре потпуну контролу појединих медија, као што су сателитска телевизија или интернет странице.<sup>11</sup> Нови медији постају оружје терористичких организација, а не само медијум за њихове поруке.

## Утицај извештавања о тероризму на јавност

Чињеница је да су медији и тероризам повезани на специфичан начин. Међутим, право питање није толико сам њихов однос, колико питање да ли он утиче на јавно мњење и на доношење одлука влада на начин који омета или помаже терористима.

Неспорно је да утицај медија расте како се директно искуство јавности смањује, а већина људи једино искуство које има о тероризму добија од медија.

Стварање страха у јавности основни је циљ терористичког акта. Истраживања у друштвима у којима је присутна готово константна терористичка претња показала су постојање широких психолошких последица тероризма.<sup>12</sup> Међутим, резултати тих истраживања показују да терористичке акције стварају у јавности осећања која би пре могла да се опишу термином *застрашеност* или *анксиозност*, него што су могла да се квалификују као *страх*.

<sup>10</sup> Број домаћих и међународних терористичких аката у свету је изузетно велики. У току двадесет четири сата догоди се, према неким подацима (Chernak, S., Gruenewald, J. (2006), стр. 12) девет терористичких инцидената. Сви они неће бити забележени у свим медијима, а о некима медији неће уопште извести. Аналитичари америчких медија дошли су до података да гласила извести о 33 одсто транснационалних терористичких инцидената, док се о две трећине других уопште не извештава. Карактеристично је, такође, да се на десет одсто терористичких аката усмери близу 75 одсто публицитета.

<sup>11</sup> Терористичке организације могу да употребе интернет као оружје, као начин комуникације међу активистима и као медиј за обраћање националној или светској јавности.

<sup>12</sup> Као потврда ове тезе, илустративна је студија, мада старијег датума, о утицају тероризма на израелску јавност, коју су урадили Фрајдленд и Мерари. Она је показала да је током 1979. у Израелу било 279 терористичких инцидената, у којима је било 23 мртвих и 344 рањених. Те године истраживачи су испитивали и јачину страха и бригу за личну безбедност међу Израелцима у четири највећа града ове државе. Истраживање је извршено неколико дана пошто су таоци, цела породица, убијени и показало је велики степен забринутости у израелској јавности. Резултати добијени неколико недеља касније потврдили су претходне, сугеришући да они нису били само последица талачког инцидента. Taylor, M. (1998), стр. 26–27.

Истраживања су такође потврдила да страх, као екстремно емотивно стање које показују индивидуе – жртве појединачног терористичког акта постоји, али да он нема психолошке паралеле са широм публиком. Већина грађана никада није у контакту са било којим обликом терористичког насиља, већ га постаје свесна једино посредством медија.

На индивидуалном нивоу могуће је да појединци, иако удаљени од могућег или реалног терористичког акта, манифестују свој страх. Тероризам је ре-дак, али заузима велики простор у свести људи, јер је људима својствено да игноришу оне опасности које изгледају рутинске, попут опасности од загађења ваздуха, а склони су да преувеличавају вероватноћу оних догађаја које је лако запамтити или које имају такво својство. Непропорционално се плаше оних опасности које на њих делују тек после неког времена или су невидљиве, нове и научно необјашњиве.<sup>13</sup> Опажање опасности од тероризма је много веће него што је реално. Мада је број људи у свету који погину у терористичким актима много мањи него што је број оних који погину у саобраћајним несрећама, људи сагледавају тероризам као веома реалну претњу.

Важност тероризма у политичком смислу не може да се негира. Али, пошто има мало директног психолошког ефекта на масовну публику, није потпуно јасно како тероризам остварује политичке ефекте. Очигледно је да забринутост јавности, која је створена тероризмом, а не страх, може да буде одговорна за политичке последице тероризма. Међутим, динамика односа терористичке претње и одговора јавности и данас није потпуно јасна.

Истраживања дају различите одговоре на питање да ли постоји веза између пажње коју медији посвећују тероризму и оцене јавности о претњи коју тероризам представља за њих. Признати истраживач односа медија и тероризма, амерички професор Бригита Накос, дошла је 2006. године до закључка да су они који су пратили вести о нападу на Њујорк и Вашингтон 2001. године били више уплашени него они који нису пратили вести. У поновљеном истраживању Накосове и Шапира утврђено је да усмереност медија на тероризам има значајан ефекат на јавност и на њено сагледавање ове безбедносне претње, али да постоји веома битна варијабла – ко преноси поруку. Уколико су у питању највиши државни званичници или сами терористи, људи на другачији начин сагледавају претње.<sup>14</sup> У истраживању јавног мњења Американаца Гвида Стемпела и Томаса Хагроува,<sup>15</sup> урађеном после напада 11. септембра, карактеристична је оцена појединаца о утицају извештавања медија на осећај безбедности после тако насилног акта. Готово трећина испитаника рекла је да се осећа безбедније када прати медијско извештавање, али готово исто толико да се осећа мање безбедно, док на 27 одсто испитаника

<sup>13</sup> Стерн, Џ. (2005), стр. 46–50.

<sup>14</sup> Nacos, B., Bloch-Elkon, Y. and Shapiro, R. (2007).

<sup>15</sup> Stempel, G., Hagrove, T. (2002), стр. 17–23.

медијско извештавање није било никаквог утицаја. Поред тога, дошло се до резултата да су медији највећи ефекат имали на жене.

Како су ефекти које медији имају на испитанике утицали на осећање безбедности и рањивости на напад? Они који су рекли да им је праћење медија помогло да се осећају боље, мање су се осећали несигурнима и ређе су сматрали да би могли да буду жртве неког терористичког акта, у поређењу са онима који су се осећали лошије због праћења медија. Међутим, изненађујуће је да су се испитаници који су рекли да медији нису имали утицај на њих осећали мање несигурно, мање су били склони променама у свом животу или осетљиви на могуће нападе него друге групе – оне на коју су медији имали позитиван или оне на који су медији имали негативан ефекат. Овакви резултати би, уколико би се потврдили и у другим истраживањима, били веома неповољни за сагледавање друштвене улоге медија у савременим друштвима и дали би за право онима који тврде да обиље информација, парадоксално, оставља савременог човека незаинтересованог за свет око себе, а посебно за политичке процесе.

У истраживањима јавног мњења у државама које су погођене тероризмом често се добија висока корелација између медијског извештавања, посебно телевизијског, о тероризму и проблема који он представља за јавност.

У оквиру пројекта Европске комисије, средином прве деценије 21. века неколико европских института било је укључено у истраживање о утицају квантитета медијског извештавања на став јавности о терористичкој претњи. Очекивани резултати су били да ће јавност Шпаније или Велике Британије, које су суочене са проблемом унутрашњег тероризма, показати да медији значајно утичу на став јавности о терористичкој претњи. Међутим, неочекивано је било неслагање времена између већег интензитета медијског извештавања о поједином акту и појачаној забринутости јавности због тероризма. У већини земаља показало се да не постоји директна веза између количине извештаја (после неких од већих напада) и осећања повећане претње, већ да јавност реагује одложено, некада чак и годину дана после великог медијског извештавања. Истраживачи су закључили да количина медијских извештаја може да буде само један од фактора који имају улогу у одређивању анксиозности људи у вези са тероризмом, а да посебан утицај имају ауторитет извора, медијски „аулет“, односно дистрибуција извештаја и вести посредством различитих преносних канала или да је анксиозност само резултат ефеката на јавност који постоје дуже време.<sup>16</sup>

Већина истраживања, међутим, показује да уколико нема актуелне терористичке кризе и извештавања о тероризму, опада и забринутост јавности. На питање које се често поставља јавности у западним земљама изложеним тероризму: „Шта мислите да је најважнији проблем са којим се земља суочава?“, те-

<sup>16</sup> [www.transnationalterrorism.eu](http://www.transnationalterrorism.eu)



роризам може да се нађе на високом месту и да га чак више од 20 процената испитаника сматра највећим проблемом, много чешће него неки други национални проблем. То се догађа после озбиљних терористичких напада. Међутим, озбиљност тероризма може и брзо да буде потиснута у мишљењу јавног мњења. Истраживања су показала да већ после шест недеља само један проценат становништва може да види тероризам као главни проблем.

У истраживању „Отклањање и умањење претњи за Београд“, које је спровео Центар за студије безбедности и истраживање тероризма 2008. године, тероризам се нашао на 10, претпоследњем месту међу изазовима и претњама који угрожавају личну безбедност у Србији. Само 16,9 одсто испитаника сматрало је да тероризам може да угрози њихову безбедност, док је више од 60 одсто то рекло за џепарење, обијање станова или продају опијата младима. Овакав став јавности је и очекиван, с обзиром на то да терористичких аката у Србији готово да и нема од 2001. године.

### *Медији у „борби за идеје“*

Већина становништва противи се циљевима терориста и не одобрава их, на пример сепаратизам или леве идеологије, посебно не одобрава средства и методе које користе за постизање таквих циљева. То је највећи део јавности ка којој је упућена претња будућим насиљем, али често и захтев да се разуме узрок терористичког акта.

Национална или друштвена мањина за коју се терористи наводно боре, може да заступа идеје и подржава захтеве које терористи имају, али при томе може, али и не мора, да подржава и терористичке насилне методе. Разлози за то могу да буду различити – на пример, страх од репресије и освете за учињене терористичке акте.

Медији имају и специфичну улогу према **посебној јавности** – групама које припадају истој етничкој или религијској групи којој припадају и терористи у међународним односима и на националном нивоу. Тероризам има своју политичку, идеолошку или религијску основу и супротставља се вредностима других политика и идеологија. При томе, он може да има већу или мању подршку тих група.

Многи сматрају да ефикасност полицијске борбе или све софистициранијег обавештајног рада против тероризма не може да буде потпуна уколико се не добије „битка за идеје“. Поједностављено, та битка представља стварање подршке антитерористичкој политици у делу становништва које је идеолошко-политички, религијски или на било који други начин блиско терористичким групама.<sup>17</sup>

<sup>17</sup> Представљајући глобалне стратегије за борбу против тероризма, генерални секретар УН Кофи Анан, на конференцији у Мадриду 2006. године, навео је као први стратешки задатак потребу да се незадовољне групе одговоре од бирања тероризма као тактике за постизање својих циљева. [www.un.org/apps/sg/sgstats.asp](http://www.un.org/apps/sg/sgstats.asp)

Корен тероризма је веровање терориста да ће добити подршку оних у чије име га изводе. Терористи верују да ће својим актима стећи подршку група које су незадовољне и да ће то бити начин да се остваре појединачни политички циљеви. Неопходно је, на адекватан начин, убедити незадовољне групе које желе да остваре неки политички циљ да тероризам није ни прихватљив, ни ефикасан начин да се тај циљ оствари.

Национални медији у земљама из којих потичу терористи морају да посвете посебну пажњу дискредитовању овог начина борбе и да тако онемогуће подршку публице и регрутовање нових чланова.

Са друге стране, у земљама које су циљеви терориста, национални медији морају да инсистирају на разлици између терориста и осталих припадника одређене нације или религије. Они тиме утичу на спречавање осветничких и насилних акција, јер стављање знака једнакости између терориста и осталих припадника њиховог народа може да доведе до појаве отпора и развоја екстремизма. Осујеђени и увређени припадник неке мањинске групе могао би да постане лак плен за терористичку организацију.

Битку за идеје требало би зато започети од промене ставова сопствене јавности о одређеној религијској, националној или другој мањинској групи. У друштвима која су циљеви терориста медији често стварају стереотипе о другој нацији или религији. У данашње време то се односи на објашњење ислама и његових манифестација.<sup>18</sup>

Религијски заснован тероризам, који је данас повезан са исламом, утицао је на стварање још неповољнијих ставова о тој религији. Индивидуалне акције портретисане су као акције заједнице.

Мултикултурализам, објективност и стварање толерантности у медијима постају предуслов за развој повољног става већинског становништва западних, али и осталих неисламских земаља, према припадницима исламске религије.

Међународни односи са јавношћу и јавна дипломатија западних земаља, а посебно САД, често су усмерени асиметрично, само на борбу против тероризма, а не на задатак јачања дијалога Запада и ислама. Њихови главни задаци постају: указивање, насупрот хантингтоновском сукобу цивилизација, на заједничке именитеље религија; представљање, што је главни циљ јавне дипломатије, заједничких вредности друштава; подстицање међумуслиманског дијалога, који ће подстаћи право тумачење *Курана*, како се терористи не би у свом насиљу позивали на религијски оквир идеологије, информисање о недостацима, недемократичности и назадности система и

<sup>18</sup> Интересантан је податак да је чак 46 одсто америчке јавности имало седам процената негативнији став према исламу неколико недеља после напада на Њујорк и Вашингтон, него одмах после напада 11. септембра. С обзиром на то да су медији били главни извор информација које јавност добија о исламу, очигледно је да су амерички медији утицали на стварање ове негативне слике.

друштва које би екстремисти желели да успоставе, као што је талибански режим у Авганистану.<sup>19</sup>

Суочавање српског друштва са проблемом тероризма, који је, истина, био етничко-националистички са сепаратистичким циљевима, показало је недостатак стратегије борбе за „срца и умове“ албанског становништва на Косову и Метохији. Државни органи Србије током 90-их година нису били успешни у обраћању албанској јавности. Терористичка организација ОВК имала је током 1998. године подршку косовских медија на албанском језику, који су ширили пропагандну кампању против „српског режима“, војске и полиције. Пред почетак сукоба на Косову и Метохији излазило је укупно 53 листова на албанском језику. Поједине новине, попут *Рилиндије*, програма Радио-телевизије Србије и шест локалних радио-станица, били су државни медији, док су други били приватни медији финансирани из непознатих извора. Ови медији нису били регистровани у Републици Србији, али су државни органи прећутно дозвољавали њихово излагање и емитовање. Они су, међутим, злоупотребљавали слободу говора и штампе у циљу пропаганде албанске сепаратистичке идеје. После отпочињања сукоба српских снага са ОВК ови медији нису били забрањени, него су чак и повећали тираже и антисрпску пропаганду. Албански новинари и уредници, вероватно и под претњама ОВК, напустили су лист *Рилиндију* и шест локалних радио-станица, тако да је држава у потпуности изгубила било какву могућност да утиче на албанско јавно мњење.

У време тероризма на југу Србије 2001. године та ситуација је донекле измењена. У оквиру Програма и плана за решавање кризе у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа, који је потписао председник Координационог тела Небојша Човић у Бујановцу 6. фебруара 2001. године, донет је и посебан План медијске подршке мирном решавању кризе.

Међутим, директни циљеви Плана били су усмерени ка међународној заједници,<sup>20</sup> а није се децидирано говорило о потреби да се деловање медија усмери ка албанском становништву на тим просторима.

<sup>19</sup> На глобалном идеолошком нивоу постигнути су и одређени резултати у смањивању подршке становништва Јордана, Пакистана или Индонезије Ал каидиној мрежи, а подршка самоубилачким нападима пала је са 27 одсто на 10 процената. Међутим, западни званичници и научници процењују да у многим земљама са већинским муслиманским становништвом још није остварен циљ придобијања становништва за вредности које значе и јасно одбијање тероризма, као начина решавања различитих политичких проблема. [www.foreignminister.gov.au/speeches/2006/06110\\_terrorism](http://www.foreignminister.gov.au/speeches/2006/06110_terrorism)

<sup>20</sup> У Плану се наводи да треба да се афирмише „одлучно опредељење да се криза реши мудро и стрпљиво, мирним путем и политичко-дипломатским средствима уз подршку међународне заједнице“; потреба да се „квалитетом информисања увери светско и домаће јавно мњење у намери Србије да Албанце интегрише у систем и да им обезбеди сва национална и људска права“, намера да се „информише међународна јавност да је албански тероризам опасност која не прети само Србији и СРЈ већ и целом региону и Европи“, као и потреба да се „објективним приказивањем чињеница увери међународна јавност да тероризам у Србији даје право да се против њега бори на начин на који то чине све демократски организоване државе у свету“. Посебно се истиче циљ и задатак да се квалитетним информисањем, пре евентуалне антитерористичке акције, међународно и домаће јавно мњење увери да је предузето све и да је једини преостали начин решања кризе антитерористичка акција о којој би јавност била обавештена, а новинарима омогућено да је прате.

## Комуникационе потребе јавности

Поред специфичности које носи тероризам као облик комуникације, постоје и комуникационе потребе јавности која се налази у ситуацији тероризма.

У комуникационе потребе публике спадају разноврсне потребе, које је могуће сврстати у две групе: 1. потребе које произлазе из човекових активности у друштву, из његове интересне структуре – политичке, економске, културне, научне или друге комуникације и 2. потребе које произлазе из функција самих медија – информативна, контролно-надзорна, функција социјализације и забављачко-рекреативна.

Терористичка активност у друштву производи потребе публике које произлазе, пре свега, из *политичке интересне сфере јавности*, јер тероризам има политичке циљеве. Јавност треба да буде упозната са терористичким активностима, узроцима и последицама, али и са укупном стратегијом политичког подсистема о начину одговора на тероризам и проблеме из којих произлази и који из њега произлазе. Међутим, јавност треба да буде упозната и са последицама које тероризам може да има на друге подсистеме друштва, пре свега економски. *Економско-финансијске мере* требало би да делују у правцу елиминисања економских узрока и услова који објективно погодују тероризму. Сиромаштво и бесперспективност појединих слојева друштва могу да погодују регрутацији терориста.

Истовремено, у економске мере, о којима медији извештавају, спада и лишавање терориста финансијских средстава: спречавање корупције и проституције, трговине дрогом или људима, спречавање прања новца, илегалног трансфера средстава, као и конфисковање средстава терориста и грађана који су у вези са њима. Економске мере, на крају, обухватају и елиминисање економских последица терористичких аката.<sup>21</sup> Поједини акти изазивају велика разарања и уништавање имовине, а захтевају и надокнаду за људске жртве, што државе морају да преузму на себе.

Потребе јавности које произлазе из *функције самих медија* још су значајније у време криза. Када прете природне катастрофе, војне или терористичке активности, расте функционални значај медија. Верујући у свој значај, медији повећавају обим и садржај извештавања и улажу додатне материјалне и људске ресурсе у своје извештавање.

Јавност треба да буде **информисана** о терористичкој претњи, а посебно о терористичком акту, али медији задовољавају и друге потребе јавности када је тероризам у питању.

**Функција контроле носилаца политичке власти** у њеном супротставању тероризму је изузетно значајна. Медији морају да имају одговорност

<sup>21</sup> Исаковић, З. (март, 1999), стр. 5.

према јавности и да захтевају од носилаца власти и политичких функција да информишу јавност о терористичким актима, да одговорно раде на противтерористичким и антитерористичким мерама и другим облицима супротстављања тероризму. Мада борба против тероризма, као део политичко-безбедносних мера сваке владе, не може да буде у потпуности транспарентна, неопходно је да медијима, а преко њих и јавности, буде доступна основна стратегија и акције у борби против тероризма.

Мада су ове улоге медија најважније у времену кризе, они су често у целини онемогућени у остваривању своје улоге због различитих ограничења.

Посебно је тешко прикупљање веродостојних информација у ситуацијама тероризма, као што су информације о узроку напада, разлозима, броју жртава, па чак и утврђивање локације на којој се налазе највиши званичници који би требало да информишу јавност.

**Емпатијска функција** односила би се пре свега на жртве, угрожене и њихове ближње. Медији би требало да заштите жртве, пруже подршку и одговоре другим потребама жртава и њихових породица. (То понекад може да значи да је потребно прихватити неспремност породица да говоре о својој тузи или бризи).

**Функције смањења тензија, пружања утехе или подршке** важне су улоге медија у времену криза. Као што показују истраживања, бар део масовне публике сматра да медији помажу да се умањи анксиозност, стрес и страхови, који су повезани са неизвесношћу коју производи тероризам.

Пошто медијско праћење тероризма обухвата веродостојне информације и изворе – новинаре, политичаре и хуманитарне раднике – оно може да буде већа утеха него породица и пријатељи. Медијске теме које могу да утеше публику су уверавања званичника о решавању проблема тероризма, снага људи укључених у трагедију и рад на отклањању последица терористичког акта.

**Солидарност** је осећање које медији могу да створе у јавности својим извештавањем. Она је неопходна у функцији одговора јавности на тероризам и омогућава осећање јачања сопствене и колективне безбедности.

Улога солидарности медија је изузетно друштвена функција. Медији вежу људе, инсистирајући на друштвеним нормама и правилима. Ова функција је посебно важна у временима различитих облика кризе, а посебно у посттерористичком периоду. Прилози говоре о патриотским актима обичних људи, несебичности у пружању помоћи угроженима и истовремено подижу рејтинг националних вођа.

**Едукативна функција медија** је веома важна у друштвима која су под сталном терористичком претњом, а реализује се углавном пре терористичких напада. Она обухвата:

- стварање свести јавности о постојању тероризма и потенцијалних опасности од тероризма;

- упознавање јавности са различитим средствима и начинима извођења терористичког акта, препознавањем могућег терористе и средстава које може да употреби, чиме се ствара одређена будност јавног мњења;
- преношење различитих информација – од података о осумњиченом, преко полицијских упозорења јавности, до упутстава о понашању у некој хитној ситуацији;
- информисање јавности о томе како се изборити са последицама терористичког акта и смањити његово штетно дејство.

Едукована јавност може адекватније да утиче на решавање питања тероризма у комуникацији са медијима, односно властима.

## Доносиоци политичких одлука, медији и тероризам

Унутрашњи или међународни тероризам, чија је мета одређена држава, јесте политичко насиље које може да произведе значајне последице за актуелну власт. Начин на који власт решава терористичку ситуацију може да зависи од низа фактора, а пре свега од тога да ли је у питању унутрашњи, национални или међународни тероризам, чије поједине последице могу да утичу на одређену државу – међу жртвама су (случајно или као терористички циљ) сопствени грађани, док предмет терористичког акта може да буде имовина односне државе или терористи могу да буду њени грађани.

Владе желе да медији извештавају о њиховим ставовима, а не о ставовима терориста. Из њихове перспективе, медији треба да подрже владин курс и широко публикују информације владе, када се то од њих захтева. То подразумева разумевање за циљеве политике, или макар уравнотежену презентацију и негирање терористичке платформе.<sup>22</sup>

Владе желе публицитет који би помогао да се ублаже тензије због створене ситуације, а не да медији доприносе тензији. Важан политички циљ је да јавност остане мирна, а велика је предност уколико медији, а посебно телевизија, избегну приче о жртвама напада и болу њихових најближих, јер оне стварају притисак јавности на владу да чини уступке.

У ситуацијама када постоје таоци, влада обично жели да уклони медије из непосредне близине и да онемогући информације о таоцима које би терористи могли да искористе, али од новинара тражи да доставе све информације које су добили, у случају да су били на лицу места.

После инцидента, владе желе да медији не откривају тајне или техничке детаље неке успешне антитерористичке акције, али и да не публикују ни-

<sup>22</sup> Постоје случајеви када публикавање терористичке платформе може да допринесе њиховом брзом поразу. То су случајеви када не постоји ни мањинска подршка циљевима терориста, односно не постоји подршка група у чије се име наводно боре терористи.

шта о успешним технолошким достигнућима и операцијама терориста, како их други терористи не би копирали или прилагодили својим потребама.

Поред тога, владе од медија траже да буду пажљиви према дезинформацијама које могу да пруже сарадници терориста, симпатизери или други. Многе групе имале су мотиве за ширење нетачних или лажних података, укључујући, на пример, спекулације о могућим метама или начинима извођења будућих аката.

Владе желе да медији дају позитивну слику о раду њених министарстава, служби и агенција. Уколико акција на сузбијању тероризма није успешна, влада покушава преко медија да објасни разлоге, немогућност избора или неопходност да се предузме одређена акција.

Владе такође сматрају да новинари треба да их информишу када постоје чврсти разлози да се верује да се припрема терористички акт или да неки појединци могу да буду укључени у терористичке активности. Од новинара се очекује готово обавештајна делатност. То се посебно односи на ситуације када новинари имају могућност приступа терористима, као што су ситуације са таоцима.

У екстремним случајевима, где околности то дозвољавају, када су у питању витални национални интереси а шансе за успех велике, владе могу да траже сарадњу медија у примени лукавства које може да допринесе неутрализовању непосредне претње коју представљају терористи. У обичним криминалним истрагама, које се односе на гнусне злочине, таква сарадња медија није неуобичајена – медији задржавају информацију о чињеницама које су пронађене на месту злочина или помажу истражним органима публикујући нетачну информацију, чиме помажу и властима да ухапсе осумњиченог, уљугујући га, на пример, у лажном осећају безбедности.<sup>23</sup>

Влада очекује од медија да информишу јавност непосредно после терористичког акта о свим детаљима који ће смањити угроженост и повећати безбедност људи. То се односи на информације о месту акта, као и евентуалној употреби оружја које може да има продужено дејство.

Утицај медија на доносиоце политичких одлука данас се обично назива „Си-Ен-Ен ефекат“. Слоган је сачињен у знак признања ТВ мрежи из Атланте, која је довела до револуције у емитовању вести по систему „све вести у свако доба“, преко сателита и кабловске трансмисије, и која је прва почела да остварује посебан утицај на доносиоце политичких одлука. Стручњаци тај утицај обично описују као губитак дела контроле доношења политичких одлука због снаге и хитности извештавања медија. Обично се под ефектом Си-Ен-Ена подразумевају три процеса: телевизије иницирају дневни ред политичких тела, представљају препреку у достизању жељених политичких циљева и убрзавају процес одлучивања. Када је извештавање о тероризму у питању, сигурно је да медијско извештавање о тероризму утиче на дневни ред политичара. Емотивно и уверљиво извештавање може да измени поли-

<sup>23</sup> Perl. R. (1997) стр. 4.

тичке приоритете владе. С друге стране, само у ретким случајевима (откривање антитерористичких потеза у неким терористичким ситуацијама), случајно или не, медији могу да представљају препреку у реализацији одређене политике. Тачно је, међутим, да се време за доношење политичких одлука скраћује. Расправа коју покрећу медији се нагло развија, па затим брзо прекида, лишавајући политичаре, владине функционере и званичнике из сектора безбедности времена које је потребно за темељну анализу критичних питања у вези са тероризмом, за доношење смишљених одлука и поуздано деловање засновано на исцрпном већању.

Распрострањено мишљење да медији обезбеђују „кисеоник публицисте“<sup>24</sup> терористима допринело је веровању да је управљање медијима критични елемент борбе против тероризма. Та гледишта сугеришу да је нека контрола над извештавањем медија суштинска за евентуално искорењивање тероризма у либералним демократијама. Овакав став изазвао је дилеме да ли је потребно заштити либерално-демократско-идеолошку традицију слободе говора или треба подржати цензуру, која ће, сматрало се, онемогућити да медији буду гласноговорник тероризма.

У пракси, западне владе користиле су контролу медија, цензуру и забрану извештавања као контратерористички елемент. Али, у исто време, многе либералне демократије третирале су медије као део борбе против тероризма и више су инсистирале на сарадњи него на контроли. Поједине службе развиле су стратегије „медијске сарадње“ или „добровољног уздржавања“ у извештавању о терористичким инцидентима.<sup>25</sup>

Значај питања односа медија и власти у ситуацијама тероризма доказује и то што се и међународне организације, као што је Савет Европе, баве тим питањем. Парламентарна скупштина Савета Европе нагласила је да борба против тероризма не сме да се користи као повод за ограничавање фундаменталних права и слобода, гарантованих по Европској конвенцији о људским правима и релевантне правне текстове Савета Европе и да чл. 15<sup>26</sup> Европске конвенције о људским правима не може да се примени на случајеве тероризма, нити да ограничи слободу изван постојећих ограничења у чл. 10 став 2 конвенције,<sup>27</sup> зато што терористичка акција не може да буде

<sup>24</sup> Ова метафора је једна од најупотребљаванијих у написима о односу тероризма и медија. Изрекла ју је бивша премијерка Велике Британије Маргарет Тачер у интервјуу за *Њујорк тајмс*, 16. јуна 1986. године.

<sup>25</sup> Препорука Парламентарне скупштине Савета Европе 1706 (2005), [www.coe.int](http://www.coe.int)

<sup>26</sup> У члану 15 наводи се да у доба рата или друге јавне опасности која прети опстанку нације свака чланица може да предузме мере које одступају од њених обавеза по тој конвенцији, и то у најнеужнијој мери коју изискује хитност ситуације, с тим да такве мере не буду у нескладу с њеним другим обавезама по међународном праву.

<sup>27</sup> У ставу 2 члана 10 наводи се да слобода говора може да буде ограничена у демократском друштву, у интересу националне безбедности.



сагледана као рат у правном смислу, нити може да прети животу демократске нације. Парламентарна скупштина Савета Европе дала је препоруке и за владе и за медијске организације.

Од чланица и земаља посматрача тражи се да:

- редовно обавештавају јавност и медије о владиним стратегијама и акцијама у борби против тероризма;
- уздрже се од забране и чак непотребних рестрикција у ширењу информација и ставова у медијима о тероризму, као и о реакцијама државних власти на терористичке акте или претње у борби против тероризма;
- информишу, на њихов захтев, медије који се баве тероризмом о специфичној безбедносној ситуацији, да би се избегло да новинари који истражују тероризам буду беспотребно изложени опасности коју могу да створе терористи или антитерористичке акције државних власти;
- укључе медијско образовање у школски систем, како би охрабрили критичко и информативно коришћење медијских садржаја и јачање свести грађана о ужасима терористичких аката, што је пре могуће;
- сарађују са правосудним властима и полицијом како би се спречило ширење нелегалних порука и слика терориста на интернету;
- примене Додатни протокол на Конвенцију о сајберкриминалу, који се односи на кривичну природу аката расистичке и ксенофобичне садржине који се пласира преко компјутерског система.

Скупштина Савета Европе изнела је веома конкретне и свеобухватне препоруке за медијске представнике и позвала их да:

- развију, кроз своје професионалне организације, правила понашања новинара, фоторепортера и уредника који се баве терористичким актима и претњама, како би обавештавали јавност без доприноса утицају тероризма;
- организују курсеве за представнике медија, са циљем јачања свести о осетљивој природи медијских извештаја о тероризму;
- сарађују између себе, на пример, преко професионалних организација, како би избегли трку за сензационалним вестима и сликама;
- избегну понашање у интересу терориста тиме што ће додати осећај страха који акт тероризма може да створи или нудећи терористима платформу за публицитет;
- се уздрже од објављивања шокантних слика терористичких аката који крше приватност и људско достојанство жртава или доприносе расту терористичког ефекта који такви акти имају на јавност, као и на жртве и њихове породице;
- избегну погоршање кроз своје вести и коментаре друштвених тензија које прате тероризам, а посебно да се уздрже од ширења било каквог говора мржње.

Резултат Унескове конференције „Тероризам и медији“, одржане маја 2002, била је Резолуција о тероризму и медијима. У њој се наглашава значај слободе штампе и говора у борби против тероризма и да „свака стратегија која је одговор на претњу тероризма треба, пре свега, да изрази веће поштовање слободе изражавања и медија, него да наметне рестрикције на ова основна права“.

Сходно демократском принципу слободе говора, Резолуција истиче да медији имају и право и обавезу да извештавају о тероризму у интересу права јавности да зна и да промовише отворену дебату о тероризму, а да власти не могу да наметну рестрикције на слободу медија и посебно права као што су: уређивачка независност, заштита поверљивих извора информација, приступ информацијама које имају јавна тела, слобода кретања и приватност комуникације.

Резолуција захтева од медија, новинара, издавача, удружења електронских медија, академских институција и других организација цивилног друштва да предузму мере да повећају капацитет медија како би о тероризму извештавали професионално, унапредили толеранцију и створили услове за дискусију о етичким питањима која се односе на извештавање.

Могуће је уочити три главне политичке опције односа власти и медија у демократском друштву у терористичким ситуацијама.<sup>28</sup> Прва је политика *laissez-faire*, која подразумева да никакве специфичне мере у погледу медијског извештавања о тероризму не треба да буду преузете, без обзира на озбиљност или опасност од терористичког дела. Међутим, очигледно је да би овакву ситуацију терористичке организације, које су свесне вредности медија, искористиле како би повећале стварање атмосфере страха, појачале пропаганду и представиле јавности своје идеје. Друга политичка опција је неки облик цензуре медија или *законске регулације*. Мада је могуће изнети аргументе и „за“ и „против“ цензуре, пракса не тако давне историје<sup>29</sup> показује да цензура у демократским друштвима није допринела паду терористичких активности, него је чак довела до већег насиља. Терористи су (исправно) сматрали да ће акти са великим људским и материјалним губицима морати да добију простор и време у медијима и покушавали су да изведу све насилније акте.

Трећа опција медијске политике је *добровољно уздржавање медија*, којим они покушавају да избегну опасности манипулације и експлоатације од стране терористичких група. Многе веће медијске организације усвојиле су смернице за запослене, како би помогле да се избегну очигледне замке ове врсте.

<sup>28</sup> Wilkinson, P. (2002), стр. 194–195.

<sup>29</sup> Најпознатији случајеви биле су забране интервјуа са припадницима ИРЕ/Шин Фејна, намера аустралијске владе да цензурише филмове и видео издања после покоља у Данбланеу у Тасманији 1996. године, или пример Шпаније, која је 1984. године увела закон којим одређује да је подршка или појава „активности типичних за терористичку организацију“ кривични преступ, као и подршка и обележавање „дела или комеморативних датума њихових чланова путем објављивања чланака који изражавају мишљење, вести... или било који начин оглашавања“.

Стручњаци се слажу да је најбоље решење утврдити неку врсту медијских прописа, јер медијско извештавање о терористичким догађајима може да угрози бројне животе. То могу да буду прописи владе, али у исто време било би боље да медији сами разраде стандарде понашања својих репортера, јер су интерни прописи много ефикаснији од владиних.

Међутим, понашање америчке администрације према медијима после 11. септембра најбоље показује да су слобода и независност медија релативни појмови чак и за демократски најразвијеније земље. Постојање цензуре, губитак посла за новинаре који су изнели неко критичко мишљење<sup>30</sup> и контрола садржаја примењени су одмах после терористичких аката на америчком тлу.

Третирајући, ипак, медије као савезнике у борби против тероризма, поједини аутори предлажу начине да се повећа ефикасност сарадње влада и медија. Обично се предлаже да владе организују образовне активности. Амерички стручњак Рафаел Перл<sup>31</sup> био је конкретнији и предложио је неколико начина да се то учини: *финансирање заједничких медијско-владиних тренинга, формирање владиног центра за информисање о тероризму, унапређење коришћења медијског пула, унапређење добровољног медијског извештавања и анализа извештавања о тероризму.*

У стратегијама односа са јавношћу за борбу против тероризма медији могу да имају значајну улогу. Крајем деведесетих година прошлог века било је неколико институција, као што су Универзитет Џорџ Вашингтон и Технолошки институт у Холону (Израел), који су већ организовали обуку у којој су учествовали владини званичници и представници медија. На оваквим тренинзима симулиран је одговор владе на различите терористичке инциденте и извештавање медија о њима.

Владини *информативни центри за одговор на тероризам* могли би да имају, уз сагласност медија, пул за извештавање за брзу реакцију на тероризам, који би био састављен од великих мрежа, новинских агенција и представника штампаних медија, који би координирали извештавање у центру. Самим центром руководио би портпарол власти, који би морао да тражи брзо добијање информација и објашњење у вези са одређеном терористичком групом.

*Пул медија*, посебно у талачким ситуацијама, функционисао би на основу сагласности медија о давању информација у исто време. Доношење општег кодекс за извештавање о понашању или водич за уреднике и репортере о извештавању о тероризму, било би, сматра овај амерички аутор, могуће усагласити чак на нивоу Г-8, седам најразвијенијих земаља и Русије. И, на крају, анализа извештавања медија о тероризму може да пружи смернице у ком правцу треба да иде стратегија и шта би требало да учине владини званичници, а шта медији.

<sup>30</sup> Двојица новинара – Рон Гутинг, одговорни уредник *Сити сана* и Ден Готри, одговорни уредник *Дејли куријера* – добили су отказе јер су критиковали реаговање америчког председника, односно рад служби безбедности због 11. септембра 2001. године.

<sup>31</sup> Perl, R. (1997) стр. 7.

Државни органи, који имају најзначајнију улогу у супротстављању тероризму, као и у другим кризним ситуацијама, имају посебне службе задужене за односе са јавношћу и, по правилу, припремљене планове за кризне ситуације.

Све мере за спречавање тероризма могуће је посматрати као мере одвраћања и превенције. У прву врсту мера требало би уврстити оне које терористу одвраћају од извршења акта, а то су пре свега правне мере и део политичко-дипломатских мера. Терориста треба да зна да може кривично да одговара уколико изврши терористички акт или припада организацији и групи која припрема и извршава терористичке акте. Данас, међутим, када је честа примена самоубилачког тероризма, тешко је да се поверује да би претња хапшењем и пресудом могла да утиче на одустајање терористе од извршења таквог дела. Зато све значајније постају мере превенције. Оне су засноване, пре свега, на онемогућавању терориста да изврше своје акте. Чини их низ мера, као што је разоткривање терористичких група или онемогућавање терористима да дођу до финансијских средстава, конвенционалног или оружја за масовно уништавање, кампова за обуку и друго.

## На који начин медији могу да дају свој допринос превенцији, али и одвраћању од терористичких дела?

Потребно је, пре свега, указати на претпоставке за такву улогу медија.

1. *Слобода, етичност и одговорност медија.* Слобода медија, која је увек релативна, услов је професионалног приступа проблему тероризма. Поред тога, да би остваривали комуникацију са свим подсистемима, а пре свега политичко-безбедносним и са јавношћу, медији морају да поштују етику новинарства, односно све оно што она подразумева – истинитост, слободу, поштене методе за добијање информација, заштиту извора информисања... Међутим, извештавање о терористичким групама не подразумева свеобухватност која би дала исти простор и значај терористичким групама које убијају невине цивиле. Пракса земаља са најразвијенијим демократским принципима у информативној сфери показује да медији извештавају о насиљу које производе терористи, а готово никад о њиховим ставовима и захтевима.<sup>32</sup>

<sup>32</sup> У анализи америчких медија Палец је нашао да је једна трећина текстова фокусирана углавном на насиље у инцидентима. Одговор и ставови владе чине готово 40 процената, а мање од шест процената написа разматра циљеве група или подвлачи друштвене услове значајне за конфликт. Када је у питању телевизијски програм, бекграунд информације о терористичким групама представљају само три процента телевизијске покривености. Нешто другачије податке добио је Ајенгар. У анализи рађеној осамдесетих година прошлог века он је утврдио да је 74 одсто свих прилога о тероризму „епизодно“ (односно фокусирано на индивидуални акт насиља или његове ефекте), док су 26 одсто прилога тематски (односно говоре о тероризму као о политичком проблему, али без заступања њихових ставова). Ипак овај проценат је повољнији за терористе него када су други криминални и насилни догађаји у питању – њима се посвећује само 11 одсто информација које нису „епизодне“.

2. *Стабилни демократски политички систем.* Уколико је систем нестабилан и недемократски, а алтернативни (опозициони) гласови преовлађују, медији могу да буду у функцији промене режима, а извештавање о тероризму у функцији алтернативних ставова. У зависности од врсте таквог режима, терористички захтев може да постане опција за политичке промене. Међутим, тероризам као метод за промене не треба никада да буде опција коју подржавају медији.

3. *Постојање националног консензуса према питању тероризма.* То је претпоставка за добро функционисање адекватног извештавања у терористичким ситуацијама. Уколико поједине националне, етничке, религијске или идеолошке групе или њихови делови подржавају захтеве, па чак и методе (као што је то био случај на Косову и Метохији) група које се боре за одређене политичке циљеве и примењују терористичка средства, онда медији унутар једног система не могу да остваре праву комуникацију са појединим структурама јавности или доносиоцима политичких одлука. Постојање медија који подржавају алтернативне политичке захтеве, истакнуте од терористичких група, ствара дисонантне тонове у комуникацији, производи одређено реговање политичког вођства и нејасну комуникацију са подељеном јавношћу.

4. *Јединствени стандарди у третирању проблема тероризма.* Тероризам мора да буде осуђен као метод и средство за постизање политичког циља. Ни у екстремним међународним ситуацијама и унутар репресивних система медији не могу да поставе питање оправданости тероризма, као оружја слабих, јер та флоскула никада не може да оправда убијање невиних. Ово је посебно значајно у извештавању о међународном тероризму, где политика двоструких стандарда претвара и у данашње време терористе у борце за слободу. Уместо тога, медији треба да допринесу политичким и идеолошким променама или нуђењу алтернатива и ненасилних облика решавања проблема који су узрок и последица тероризма.

**Уколико су ове претпоставке задовољене, медији могу адекватно да остваре своју улогу у сузбијању или спречавању тероризма. На који начин они то чине?**

1. У сарадњи са политичким вођством, медији могу да допринесу превенцији терористичких дела. То могу да учине на различите начине: од помоћи у преношењу података о терористичким организацијама, везама између различитих терориста и терористичких организација (посебно када су у питању међународни медији) и финансирању појединих група, повећању будности у вези са доступношћу појединог оружја, а посебно оружја за масовно уништавање, повећању степена самозаштите грађана, препознавању терористичке опасности.

2. Истовремено, медији могу да буду извор података за доносиоце политичких одлука, да извештавају о терористичкој организацији и њеним везама и другим подацима до којих дођу у оквиру истраживачког новинарства и контаката са другим међународним медијима.

3. Медији представљају јавни форум који ће покренути дискусије о друштвеном проблему и узроцима тероризма. Постојање унутрашњег тероризма указује на неопходност сагледавања његових узрока и проналажење политичких и других решења. Међународни тероризам захтева анализу узрока и налажење политичких решења која ће сузбити и умањити терористичку претњу.

4. Медији који високо цене демократске слободе непрестано ће подсећати власти на њихове шире дужности како би се обезбедило да одговор тероризму буде у складу с владавином закона, поштовањем основних права и захтевима социјалне правде.

5. Медији могу да подстакну власт на доследно развијање противтерористичких мера и да укажу на мањкавости у кризном менаџменту и неспровођење или лоше спровођење неких од тих мера. Истовремено, медији све чешће постају део кризног менаџмента у борби против тероризма. Постоје различити облици припрема сарадње медија и власти за могуће терористичке ситуације – едукација медија, заједничка припрема или институционализовани облици њихове сарадње.

6. Медији треба да трагају за решењима која ће побољшати односе идеолошких, етничких, религијских или других група које су у конфликтним односима, односно медији морају да се „боре за срца и умове“ посебног дела јавности.

7. У ситуацијама када је почињен терористички акт, медији, одговорни према јавности, извештавају о инциденту, дају информације и упозорења, подстичу солидарност, мобилишу становништво и надлежне за отклањање последица акта, пружају подршку жртвама или њиховим породицама, али и едукују јавност о свим значајним питањима.

Медији би требало да информишу о свим релевантним подацима у континуитету, чим им информације постану доступне. Поред тога, информације треба да смање потенцијалну панику и помогну људима да се боре с могућом атмосфером страха, хаоса и људске трагедије.

У првим извештајима новинари обично не располажу званичним информацијама надлежних органа, а некада им је и онемогућен приступ месту догађаја. Комерцијална нужда и потреба да се буде први доводе до тога да новинари износе и претпоставке – обично о броју жртава – и починиоцима. У наредним извештајима предност ће бити дата званичним саопштењима и информацијама које су потребне становништву,<sup>33</sup> а многи медијски посленици залажу се да новинари буду „агресивни посредник“, односно да обезбеде што више информација из владиних и других релевантних извора.<sup>34</sup> Наредне информа-

<sup>33</sup> На пример, упозорења о непроходности путних праваца, забрани приступа одређеној локацији, као и информације о употребљеном оружју које би могло да има дужи ефекат или опасно дејство, уколико се сумња на употребу биолошко-хемијског или радиолошког оружја.

<sup>34</sup> Уколико надлежни органи немају довољно „критичких података о јавном здрављу“, медији могу да подстичу надлежне да те податке изнесу у јавност.

ције, по правилу, прате ситуацију са рањенима,<sup>35</sup> као и извештаје о свему што снаге спасавања и пружања помоћи чине како би се избегла паника и створило поверење у власт. У исто време, у извештајима може да се саопшти да неке информације нису доступне јавности и да се изнесе разлог за то.

Карактеристично је да медији, извештавајући о терористичком акту, не информишу само ширу јавност, него и владу и званичнике. Они имају могућност да допру до свих простора угрожених терористичким актом због све развијенијих техничких могућности и коришћења алтернативних извора информисања, укључујући коришћење мобилне телефоније са лица места.

С друге стране, медији треба да информишу о реаговањима владе и свих органа одговорних за антитерористичку борбу, како би предупредили могуће нове терористичке акте.

Медији морају да имају у виду и чињеницу да терористи такође имају приступ информацијама и да на одређени начин могу да их злоупотребе.<sup>36</sup>

Због сензационализма и потреба медија да буду бржи од конкуренције, новинари могу да буду у ситуацији да предузимају и неетичке поступке не би ли дошли до интервјуа или ексклузивних информација.<sup>37</sup>

Противници давања публицитета терористима и њиховом директном појављивању у медијима праве једноставно поређење – да ли би пљачкаш или силоватељ требало да се нађе у медијима да би објаснио разлоге својих поступака и да ли би требало, при томе, да му се омогући да и даље прети таквим актима?

## Закључак

Тероризам као облик политичког насиља постао је највећа безбедносна претња у свету крајем 20. и почетком 21. века. Актуелни тероризам недржавних група данас је транснационални, а само мањи број држава или региона суочава се са унутрашњим тероризмом. Међународни тероризам, услед брзог општег технолошког напретка, доживљава брзе трансформације, које су – уз снажан развој комуникационих система и брзи проток информација – значајно утицале и на медијско извештавање о тероризму. Појава „медијског тероризма“ навела је истраживаче да редефинишу значај модерног тероризма у оквиру комуникационих теорија.

<sup>35</sup> У нападима са великим бројем жртава медији упућују и позиве добровољним даваоцима крви или оглашавају и друге медицинске потребе.

<sup>36</sup> У литератури се налазе и бројни примери да су терористи добијали информације слушајући и гледајући електронске медије о одређеном присуству појединих снага безбедности или њиховим планираним акцијама.

<sup>37</sup> Често се за илустрацију ове тврдње наводи пример интервјуа са палестинским терористичким вођом Абасом, дат америчкој станици Ен-Би-Си у време талачке кризе на Бејрутском аеродрому 1985. године.

Чињеница је да медији и тероризам имају заједничку циљну групу – бројне читаоце и гледаоце, те исти циљ – да упознају јавност са терористичким садржајима и активностима. Савремени мегатерористи користе глобалне медије, а пре свега интернет, за слање својих пропагандних порука.

Наша теоријска разматрања заснована су на западној, пре свега америчкој научној мисли, која (засад) није обухватила искуства из медијског праћења унутрашњег тероризма, какав је био случај и код нас 1998/99. и 2001. године. Анализа светских искустава показује да преовлађује оцена да су медији и тероризам у „симбиотској вези“. Тероризму су потребни медији да би пренели поруку доносиоцима политичких одлука, али и јавности. Медији, пак, користе терористичке догађаје као информационо вредне, јер су то релативно ретки, сензационални и драматични догађаји интересантни њиховој публици и доносе и комерцијални ефекат.

Медијско извештавање директно **утиче на јавно мњење и доносиоце политичких одлука**, који су у недавној историји различито прилазили медијима који извештавају о тероризму. Политичке опције – *laisse faire*, при чему држава не чини посебне потезе према медијима, **политичка контрола и цензура** медија или **саморегулација медија** – јављале су се у различитим државама и различитим периодима.

Сва ограничења, наметања цензуре или контроле медија, које су примениле власти појединих земаља, показала су се као контрапродуктивна за медијско представљање тероризма.

Постоје, међутим, и у теорији и у пракси западних земаља примери да медијско извештавање о тероризму, из различитих разлога, одступа од ових постулата.<sup>38</sup> С једне стране, медији су постајали инструмент власти, која им намеће контролу, цензуру, али и потребу да са њима „поделе одговорност“ (амерички 11. септембар, тероризам на КиМ), пристајући да своје информације прилагоде „националним интересима“, што је еуфемизам за (зло)употребу тероризма и информисања јавности о њему за оправдавање (спољно)политичких потеза власти. Са друге стране, у недемократским системима алтернативни медији подржавају тероризам као антирежимску снагу и методу борбе за смену власти. Постоје и медији који дају отворену подршку терористима, јер су блиски етничким, националним или религијским групама за чије се циљеве наводно терористи боре.

Медији имају посебне функције и улоге не само према јавности, већ и према доносиоцима политичких одлука. У својој контролној функцији, они утичу на то да се власт бори против тероризма у складу с владавином права. Медији такође представљају форум за расправу о узроцима и последицама тероризма и покрећу одређене теме значајне за супротстављање тероризму.

<sup>38</sup> Анализа садржаја два српска медија у периоду септембар 1998. и март 2001, која је урађена за потребе докторске дисертације *Медијско представљање тероризма и модели извештавања*, показала је оваква одступања и када је наш информативно-комуникациони систем у питању.



У демократском друштву, у исто време, добра и ефикасна политика јавног извештавања, која би ограничавала велику моћ медија, елеменат је од виталне важности у успешној стратегији борбе против тероризма. Службе за односе са јавношћу органа надлежних за борбу против тероризма, кроз повећавање сарадње представника медија и доносилаца политичких одлука, успостављају нове односе медија и политичког вођства у извештавању о тероризму.

Планови извештавања медија о тероризму постају део контратерористичких мера, односно кризног менаџмента за борбу против тероризма. Модел извештавања подразумева и све већа улагања и стварање експертске везе надлежних органа са медијима, са циљем ефикасније борбе против тероризма.

Остаје, међутим, проблем различитих стандарда у медијском третирању тероризма у свету. Без општеусвојене дефиниције тероризма и увођења глобалних стандарда (у извештавању) о тероризму (нпр. престанка праксе да је „за некога борац за слободу, а за другог терориста“), медијска слика тероризма биће креирана према критеријумима најутицајнијих светских медија, који представљају одређене политичке интересе светске елите. Ризици од изазивања терористичког реваншизма због такве ситуације налажу да овај сегмент буде предмет истраживања, а резултати и препоруке тих анализа буду укључени у стратегију медијског представљања тероризма.

## Литература

1. Biernatzki, W., *Terrorism and Mass Media*, Communication Research Trends, Centre for the Study of Communication and Culture, 2002, Volume 21, No. 1.
2. Вилић, Д, Тодоровић, Б., *Тероризам и нови светски поредак*, Графомарк, Београд, 1999.
3. Graeme, S., Gunaratna, R., *Counterterrorism*, ABC, Santa Barbara, 2006.
4. Исаковић, З., *Комуникациони аспекти трансформације силе у 21. веку*, Међународни односи, Центар за стратегијске студије, Београд, март 1999.
5. Jenkins, P., *Images of Terror: What we can and can not know about Terrorism*, Adline de Gruyter, New York, 2003.
6. *Communcation and Terrorism, Public and Media Responses to 9/11*, ed. Greenberg, Hampton Press, Inc, New Jersey, 2002, (Stempel, Hargrove 17–26) Wakshlag (XIII–XV).
7. *Contemporary Research on Terrorism*, ed. Wilkinson, P. and Stewart.A, Aberdeen University Press, 1987.
8. *Media and Terrorism: Recomandation 1706*, Assembly of Council of Europe; [www.assembly.coe.int/Documnet/EREC1706](http://www.assembly.coe.int/Documnet/EREC1706)
9. *Media and Terrorism: Friends or Foes: International Summit on Democracy, Terrorism and Security*; 8–11 March 2005, Harvard.
10. *Media, Terrorism and Theory*, ed. Kavoori, A, Fraley, T Rowman & Littlefield Publishers, Inc, Lanham, Maryland, 2006.

11. Nacos, B. L. (1994), *Terrorism and the Media: from the Iran hostage crisis to the World Trade Center Bombing*, NY, Columbia University Press
12. Nacos, B. L., *Terrorism and Media in the Age of Global Communication* in Hamilton, P (ed) *Terrorism and International Relations*, Washington, 2006, Centar for Transatlantic Relations.
13. Nacos, B. L., Bloch-Elkon, Y. and Shapiro, R.Y., *Post 9/11 Terrorism Threats, New Coverage and Public Perceptions in the USA*, *International Journal of Conflict and Violence*, 2007, Volume 1, No2.
14. Perl, R., *Terrorism, The Media and the Government: Perspectives, Trends, and Options for Policymakers*, Congressional Research Service, Washington, 1997.
15. Радојковић, М., *Кодекси професионалне етике у новинарству*, Центар за либерално-демократске студије, Београд, 2004.
16. Радојковић, М., *Тероризам и средства комуникације*, НИРО Дечје новине, Горњи Милановац, 1988.
17. Schmid A. P., *Terrorism and the Media: Freedom of Information vs Freedom from Intimidation*, Paper presented at the University of California, (1990, March 7), USA.
18. Schlagheck, D., *International Terrorism*, Lexington, Toronto, 1988.
19. Симеуновић, Д., *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009.
20. Slone, M. (2000), "Responses to Media Coverage of Terrorism", *Journal of Conflict Resolution*, Volume 44, No 4, August 2000
21. Stempel, G., Hagrove, T., *Communication and Terrorism – Public Responses to 9/11*, 2002.
22. Stern, J., *Екстремни терористи*, Alexandria Press, Београд, 2004.
23. Taylor, M., *The Terrorist*, Brassey's Defence Publisher, 1988.
24. *Terrorism and the Media: Dilemmas for Government, Journalists and the Public* 1990, edited by Yonah Alexander and Richard Latter, Washington, Brassey's.
25. *Terrorism and the Media*, ed. Paletz, D, Schmid, A., Newbury Park, CA, USA, London, 1992.
26. Хофман, Б., *Унутрашњи тероризам*, Народна књига, Београд, 2000. (Hofman, B: *Inside Terrorism*, Columbia Press University, 1998)
27. Chermak, S., Gruenewald, J., *The Media Coverage of Domestic Terrorism*, *Justice Quarterly*, Dec. 2006, Vol 23, Iss 4.
28. Clutterbuck, R. L., *The media and political violence*, London, Macmillan.
29. Wilkinson, P.: *Тероризам против демократије*, Зарепб, Golden marketing, 2002.
30. White R. J., *Terrorism, An Introduction*, Thomson, Wadsworth, 2002.
31. www.un.org
32. www.coe.int
33. www.en.wikipedia.org
34. www.transnationalterrorism.eu
35. www.foreignminister.gov.au